

Rukovodeća načela o biznisu i ljudskim pravima: sprovođenje „zaštiti, poštuj, otkloni“ Okvira Ujedinjenih nacija

Savet za ljudska prava
Sedamnaesta sednica
Treća tačka dnevnog reda
21. mart 2011.

Unapređenje i zaštita svih ljudskih prava, građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uključujući i pravo na razvoj

Izveštaj specijalnog predstavnika Generalnog sekretara za pitanje ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i ostalih preduzeća, Džon Ragi (*John Ruggie*)

Rukovodeća načela o biznisu i ljudskim pravima: sprovođenje „zaštiti, poštuj, otkloni“ Okvira Ujedinjenih nacija

Rezime

Ovo je konačan izveštaj specijalnog predstavnika. U njemu je dat prikaz njegovog rada od 2005. do 2011. godine kao i Rukovodećih načela o biznisu i ljudskim pravima: sprovođenje „zaštiti, poštuj, otkloni“ Okvira Ujedinjenih nacija koji su podneti na razmatranje Savetu za ljudska prava.

Sadržaj

Uvod u Rukovodeća načela	4
Rukovodeća načela o biznisu i ljudskim pravima: sprovođenje „zaštiti, poštuj, otkloni“ Okvira Ujedinjenih nacija	8

Uvod u Rukovodeća načela

1. Pitanje biznisa sa stanovišta ljudskih prava ne silazi sa globalnog dnevnog reda počev od devedesetih godina 20. veka, kada je došlo do dramatičnog širenja privatnog sektora širom sveta koje je bilo praćeno odgovarajućim rastom transnacionalnih ekonomskih aktivnosti. Sve ove promene su u prvi plan istakle društvenu svest o uticaju biznisa na ljudska prava, privukavši pažnju i Ujedinjenih nacija.

2. Jedan od prvih dokumenata čiju su pripremu inicirale Ujedinjene nacije bio je nazvan „Norme vezane za transnacionalne korporacije i ostala preduzeća.“ Dokument koji je pripremila stručno telo tadašnje Komisije za ljudska prava je u suštini imalo zadatak da kompanijama neposredno i u skladu s međunarodnim pravom nametne isti obim obaveza zaštite ljudskih prava koje su Države prihvatile ratifikovanjem ugovora u vezi s „unapređivanjem, garantovanjem ostvarivanja, poštovanjem, obezbeđivanjem poštovanja i zaštitom ljudskih prava.“

3. Ovaj predlog je podstakao izuzetno žustru polemiku tokom koje su poslovna zajednica i grupe koje štite ljudska prava zauzele nepomirljive stavove a on praktično nije naišao na podršku država. Komisija je odbila da donese odluku o tom predlogu. Umesto toga je 2005. uspostavila mandat Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara „za pitanje ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i ostalih preduzeća“ da pokrene novi postupak i zamolila Generalnog sekretara da imenuje nosioca mandata. Ovaj dokument predstavlja završni izveštaj Specijalnog predstavnika.

4. Rad specijalnog predstavnika odvijao se u tri faze. S obzirom na kontroverze koje su prethodile uspostavljanju ovog mandata, on je u početku trebalo da traje samo dve godine a njegova osnovna svrha bila je da „utvrdi i razjasni“ postojeće standarde i praksu. To je zadalo ton prvoj fazi. Do 2005. različite grupe zainteresovanih aktera, i one koje su se bavile biznisom i one koje su štatile ljudska prava nisu poznavale ovu oblasti. Zato je specijalni predstavnik pokrenuo sveobuhvatan program sistematskog istraživanja koje i dalje traje. Na njegovom internet portalu (<http://www.business-humanrights.org/SpecialRepPortal/Home>) postavljeno je nekoliko hiljada stranica dokumentacije koja prikazuje karakteristične pojave navodnih povreda ljudskih prava od strane preduzeća; standarde međunarodnog prava ljudskih prava i međunarodnog krivičnog prava koji se razvijaju; prakse koju razvijaju Države i kompanije; komentare ugovornih tela Ujedinjenih nacija o obavezama Država u pogledu povreda ljudskih prava do kojih dolazi u vezi sa biznisom; efekte sporazuma o investicijama, korporativnog prava kao i propisa o hartijama od vrednosti na politiku ljudskih prava kako Država tako i preduzeća, itd. Materijal prikupljen tokom ovog istraživanja aktivno je distribuiran, uključujući i u okviru samog Saveta. Time je omogućeno postavljanje šire i solidnije

činjenične osnove za trenutni diskurs o biznisu s aspekta ljudskih prava koja se odražava u Rukovodećim načelima u prilogu ovog izveštaja.

5. Savet je 2007. produžio mandat specijalnog predstavnika za još godinu dana i pozvao ga da podnese preporuke. Ovo je obeležilo drugu fazu mandata. Specijalni predstavnik je konstatovao da postoje mnogobrojne inicijative, kako javne tako i privatne, koje se na neki način bave biznisom i ljudskim pravima. Ali nijedna od njih nije dostigla takve razmere da bi zaista uticala na tržišta; sve te inicijative bile su fragmentarnog karaktera i nisu činile koherentan ili komplementaran sistem. Jedan od najvažnijih uzroka za to ležao je u nepostojanju autoritativnog koordinacionog mehanizma koji bi doprineo približavanju očekivanja i delovanja relevantnih zainteresovanih strana. Zato je specijalni predstavnik juna 2008. sačinio samo jednu preporuku: da Savet podrži Okvir „zaštiti, poštuju, otkloni“ koji je on razvio tokom tri godine istraživanja i konsultacija. Savet je to i učinio, jednoglasno „pozdravivši“ Okvir u svojoj Rezoluciji 8/7, čime je obezbedio autoritativni koordinacioni mehanizam koji ranije nije postajao.

6. Okvir se oslanja na tri stuba. Prvi obuhvata obavezu Država da obezbede zaštitu od povreda ljudskih prava od strane trećih lica, uključujući i preduzeća, posredstvom odgovarajuće politike, normativnog regulisanja i sudskog rešavanja sporova. Drugi se odnosi na odgovornost korporacija da poštuju ljudska prava, što znači da preduzeća treba da postupaju s dužnom pažnjom i izbegavaju zadiranje u prava drugih kao i da odstranjuju negativni uticaj na ljudska prava kojem doprinose. Treći se odnosi na potrebu da se žrtvama obezbedi veći pristup delotvornim sredstvima sudske i vansudske pravne zaštite. Svaki stub predstavlja neophodnu komponentu međusobno povezanog i dinamičnog sistema preventivnih i korektivnih mera: dužnost Država da obezbeđuju zaštitu ljudskih prava jer ona predstavlja samu suštinu međunarodnog režima ljudskih prava; odgovornost korporacija da poštuju ljudska prava jer je upravo to ono što društvo prvenstveno očekuje od biznisa u pogledu ljudskih prava; i pristup delotvornim sredstvima pravne zaštite jer čak i maksimalno usaglašeni naponi ne mogu sprečiti sve povrede ljudskih prava.

7. Okvir su osim Saveta za ljudska prava podržale ili počele da primenjuju pojedine Vlade, poslovni subjekti i udruženja, organizacije građanskog društva i radnika, nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava kao i investitori. Na njega su se u velikoj meri oslonile multilateralne institucije kao što su Međunarodna organizacija za standardizaciju i Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj prilikom izrade sopstvenih inicijativa u oblasti biznisa i ljudskih prava. Na njega se takođe u velikoj meri pozivaju i ostale specijalne procedure Ujedinjenih nacija.

8. Pored suštinske vrednosti samog Okvira, njegovom širokom pozitivnom prihvatanju je nesumnjivo doprinelo i održavanje velikog broja sveobuhvatnih konsultacija sa zainteresovanim stranama koje su organizovane u cilju sprovođenja mandata. Tako je do januara 2011. održano 47 konsultacija na međunarodnom nivou i na svim kontinentima a specijalni predstavnik i njegov tim su posetili proizvodne pogone i sastali se sa zainteresovanim stranama u više od 20 zemalja.

9. U svojoj Rezoluciji br. 8/7, u kojoj je pozdravio Okvir „zaštiti, poštuju, otkloni“ Savet je ponovo produžio mandat specijalnog predstavnika do juna 2011. i zamolio ga da „operacionalizuje“ Okvir, to jest, da sačini konkretne i praktične preporuke za njegovo sprovođenje. Ovo predstavlja treću fazu njegovog mandata. Tokom interaktivnog dijaloga na sednici Saveta juna 2010, delegacije su se saglasile da preporuke treba da budu iznete u obliku Rukovodećih načela; ta načela su izložena u prilogu uz ovaj izveštaj.

10. Savet je zamolio specijalnog predstavnika da tokom razvoja Rukovodećih načela nastavi da primenjuje pristup kojeg se pridržavao u dotadašnjem radu a koji se zasnivao na istraživanjima i konsultacijama. Stoga su Rukovodeća načela sačinjena uz uzimanje u obzir informacija dobijenih tokom opsežnih diskusija sa svim zainteresovanim grupama, uključujući i Vlade, preduzeća i udruženja, pojedince i zajednice na koje aktivnosti preduzeća neposredno utiču u različitim delovima sveta, organizacijegrađanskog društva, kao i stručnjake u mnogobrojnim oblastima prava i politike na koja se Rukovodeća načela odnose.

11. Neka Rukovodeća načela su isprobana i u praksi. Na primer, načela koja razrađuju kriterijume delotvornosti vansudskih žalbenih mehanizama u sporovima u koje su uključena preduzeća i zajednice u kojima posluju isprobani su u pet različitim sektorima u pet različitim zemalja. Deset kompanija je interno testiralo i primenljivost odredaba Rukovodećih načela o dužnoj pažnji za ljudska prava, a one su bile i predmet detaljnih diskusija sa stručnjacima za korporativno pravo iz više od 20 zemalja koji imaju iskustva u više od 40 oblasti. Rukovodeća načela koja se bave načinima na koji Države mogu da pomognu kompanijama da izbegnu umešanost u povrede ljudskih prava do kojih najčešće dolazi u područjima zahvaćenim sukobima proistekla su iz nezvaničnih radionica na kojima su se funkcioneri iz raznih Država sa praktičnim iskustvom u rešavanju takvih izazova savetovali o raznim scenarijima. Ukratko, Rukovodeća načela imaju za cilj da daju smernice koje su ne samo praktične već i zasnovane na stvarnoj praksi.

12. Štaviše, o samom tekstu Rukovodećih načela su vođene opsežne konsultacije. Obrazloženi koncept načela bio je predmet posebnih celodnevnih sednica održanih oktobra 2010. sa delegacijama pri Savetu za ljudska prava, poslovnim subjektima i udruženjima i grupama građanskog društva. Taj dokument je predstavljen i na godišnjem sastanku Međunarodnog koordinacionog odbora nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava. Uzevši u obzir različita izražena mišljenja, specijalni predstavnik je zatim sačinio predlog Rukovodećih načela i Komentare, koji su 22. novembra 2010. poslali svim Državama članicama i postavljeni na internet stranici na uvid i komentarisanje javnosti do 31. januara 2011. U internet konsultacijama je učestvovalo 3.576 jedinstvenih posetilaca iz 120 zemalja i teritorija. Specijalni predstavnik je neposredno primio nekih 100 podnesaka, uključujući i od Vlada. Pored toga je o predlogu Rukovodećih načela razgovarano i na savetovanju sa stručnjacima iz raznih branši kao i na sednici delegacija pri Savetu održanih januara 2011. Konačan tekst koji se sada nalazi pred Savetom predstavlja proizvod ovog opsežnog i sveobuhvatnog procesa.

13. Čemu služe ova Rukovodeća načela? I kako ih treba tumačiti? Protivrečnosti između biznisa i ljudskih prava neće biti otklonjene samim odobravanjem Rukovodećih načela od strane Saveta. Ali će to odobravanje označiti početak kraja: uspostavljanjem zajedničke globalne platforme za akciju, na kojoj se korak po korak može postizati postepeni napredak, ne isključujući pojavu nekih drugih obećavajućih promena u dužem roku.

14. Normativni doprinos Rukovodećih načela ne leži u stvaranju novih međunarodnih pravnih obaveza već u razjašnjavanju posledica postojećih standarda i prakse po Države i preduzeća; u njihovoj integraciji u jedinstven, logički koherentan i sveobuhvatan model; kao i u utvrđivanju propusta u postojećem režimu i načina na koji on može da se poboljša. Svako Načelo je propraćeno komentarom koji dodatno pojašnjava njegovo značenje i implikacije.

15. Istovremeno, Rukovodeća načela nisu zamišljena kao univerzalni skup alatki koja se jednostavno mogu uzeti sa police i primeniti. Premda su sama Načela primenjiva širom sveta, način na koji se realizuju odražavaće činjenicu da živimo u svetu koji čini 192 Države članice Ujedinjenih nacija, 80.000 transnacionalnih preduzeća, deset puta više njihovih filijala, i milioni i milioni nacionalnih firmi, mnoge od kojih čine mala ili srednja preduzeća. Stoga, ne postoji jedan jedinstven način njihovog sprovođenja.

16. Specijalni predstavnik ima čast da ova Rukovodeća načela podnese Savetu za ljudska prava. On pri tom želi da ukaže na neprocenjiv doprinos stotina pojedinaca, grupa i institucija širom sveta, koji predstavljaju različite segmente društva i industrijske sektore koji su ne žaleći vreme otvoreno delili svoja iskustva sa drugima, aktivno raspravljali o predloženim varijantama i stvorili neku vrstu globalnog pokreta podrške uspehu mandata putem formulisanja univerzalno primenjivih ali i praktičnih Rukovodećih načela o delotvornom sprečavanju povreda ljudskih prava u poslovanju i sredstvima pravne zaštite.

Prilog

Rukovodeća načela o biznisu i ljudskim pravima: sprovođenje „zaštiti, poštuju, otkloni“ Okvira Ujedinjenih nacija

Opšta načela

Ova Rukovodeća načela zasnovana su na prepoznavanju:

- (a) Postojećih obaveza Država da poštuju, štite i ostvaruju ljudska prava i temeljne slobode;**
- (b) Uloge preduzeća koja vrše specijalizovane funkcije kao specijalizovani organi društva i koja moraju da se pridržavaju svih važećih zakona i da poštuju ljudska prava;**
- (c) Potrebe obezbeđivanja poštovanja prava i obaveza uz pomoć odgovarajućih delotvornih sredstava pravne zaštite u slučaju njihove povrede.**

Ova Rukovodeća načela odnose se na sve Države i sva preduzeća, kako transnacionalna, tako i druga, bez obzira na njihovu veličinu, sektor poslovanja, lokaciju, vrstu vlasništva i strukturu.

Ova Rukovodeća načela treba smatrati jedinstvenom celinom i tumačiti kako ponaosob tako i zajedno u smislu njihovog cilja – jačanja standarda i prakse vezane za biznis s aspekta ljudskih prava, a radi ostvarivanja opipljivih rezultata za ugrožene pojedince i zajednice, a time i kao doprinos društveno održivoj globalizaciji.

Nijedna odredba ovih Rukovodećih načela ne treba da bude protumačena kao da kreira nove međunarodne pravne obaveze ili kao da ograničavali podriiva ijednu pravnu obavezu u vezi sa ljudskim pravima koju je neka Država preduzela ili koju ima po osnovu međunarodnog prava.

Ova Rukovodeća načela treba primenjivati na nediskriminatoran način, a posebnu pažnju treba pridavati pravima i potrebama, kao i izazovima sa kojima se suočavaju pripadnici grupa ili kategorija stanovništva koji se možda nalaze u većoj opasnosti od ugroženosti ili marginalizacije, uz obraćanje dužne pažnje na različitost i opasnosti sa kojima se mogu suočavati žene i muškarci.

I. Dužnost Država da štite ljudska prava

A. Temeljna načela

1. Države moraju da na svojoj teritoriji i/ili nadležnosti pružaju zaštitu od povreda ljudskih prava od strane trećih lica, uključujući i preduzeća.

To iziskuje preduzimanje odgovarajućih koraka radi sprečavanja, istraživanja, kažnjavanja i obeštećenja takvih povreda uz pomoć delotvorne politike, zakonodavstva, propisa i pravosuđa.

Komentar

Obaveze Država vezane za ljudska prava a po osnovu međunarodnog prava iziskuju da one poštuju, štite i ostvaruju ljudska prava pojedinaca na njihovoj teritoriji i/ili nadležnosti. To uključuje i dužnost da ih štite od povreda ljudskih prava od strane trećih lica, uključujući i preduzeća.

Dužnost Država da obezbede zaštitu ljudskih prava predstavlja standard ponašanja. Stoga Države same po sebi nisu odgovorne za kršenje ljudskih prava od strane privatnih subjekata. Države, međutim, mogu da prekrše svoje obaveze po osnovu međunarodnog prava ljudskih prava u slučaju kada se takve povrede mogu njima pripisati ili ako ne preduzimaju odgovarajuće mere kako bi sprečile, istražile i kaznile takve povrede od strane privatnih subjekata ili pružile obeštećenje za njih. Premda Države, opšte uzev, mogu po sopstvenom nahođenju da utvrđuju te korake, one treba da razmotre čitav dijapazon dozvoljenih preventivnih i korektivnih mera, uključujući i one političkog, zakonodavnog, normativnog i pravosudnog karaktera. Države su takođe dužne da štite i unapređuju vladavinu prava, između ostalog putem preduzimanja mera za obezbeđivanje jednakosti pred zakonom, pravičnom primenom zakona, kao i obezbeđivanjem adekvatne odgovornosti, pravne sigurnosti i procesne i zakonske transparentnosti.

Ovo poglavlje se usredsređuje na preventivne mere dok su u Poglavlju III izložene mere pravne zaštite.

2. Države treba jasno da izraze očekivanje da svi privredni subjekti sa sedištem na njihovoj teritoriji i/ili pod njihovom nadležnošću poštuju ljudska prava u okviru svog poslovanja.

Komentar

Saglasno međunarodnom pravu ljudskih prava, Države trenutno, opšte uzev, nemaju obavezu da regulišu ekstrateritorijalne aktivnosti preduzeća sa sedištem na njihovoj teritoriji i/ili pod njihovom nadležnošću. Niti im je po pravilu zabranjeno da to čine, pod uslovom da imaju nadležnost da donose takve mere. Neka ugovorna tela za ljudska prava u okviru tih parametara preporučuju matičnim Državama da sprečavaju preduzeća u njihovoj nadležnosti da krše ljudska prava u inostranstvu.

Postoje snažni politički razlozi zašto matične Države treba jasno da izraze očekivanje da preduzeća poštuju ljudska prava u inostranstvu, naročito ako te same Države imaju udeo u tim preduzećima ili ih podržavaju. Ovi razlozi obuhvataju neophodnost stvaranja predvidljivog okruženja za preduzeća putem upućivanja koherentnih i doslednih poruka kao i očuvanje ugleda same Države.

Države su s tim u vezi usvojile dijapazon različitih pristupa. Neke obuhvataju donošenje nacionalnih mera sa eksteritorijalnim posledicama, kao što je, na primer, zahtev da majke kompanije izveštavaju o globalnom poslovanju celog preduzeća; multilateralni instrumenti „mekog prava“ kao što su Smernice za multinacionalna preduzeća Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj; kao i standardi delotvornosti rada koje postavljaju institucije koje podržavaju ulaganja u inostranstvu. Drugi pristupi obuhvataju usvajanje propisa koji imaju neposredno eksteritorijalno dejstvo i primenu. To uključuje krivično-pravne režime koji omogućavaju gonjenje na osnovu državljanstva učinioca bez obzira na mesto izvršenja krivičnog dela. Pretpostavljena i faktička opravdanost delovanja Država može da zavisi od različitih faktora, na primer, od toga da li je ono predviđeno multilateralnim sporazumom.

B. Operativna načela

Opšte funkcije Država u sferi normativnog regulisanja i politike

3. Prilikom ispunjavanja svoje dužnosti da obezbede zaštitu ljudskih prava, Države treba da:

(a) primenjuju zakone koji imaju za cilj ili za posledicu da preduzećima nameću obavezu poštovanja ljudskih prava i da periodično ocenjuju prikladnost takvih zakona i odstranjuju sve nedostatke;

(b) obezbede da ostali zakoni i politika kojima se reguliše osnivanje i poslovanje preduzeća, kao što je korporativno pravo, ne ograničavaju već, naprotiv, omogućuju poštovanje ljudskih prava od strane preduzeća;

(c) pružaju preduzećima delotvorne smernice o načinima na koji mogu da poštuju ljudska prava tokom poslovanja;

(d) podstiču i po potrebi zahtevaju od preduzeća da objavljuju informacije o načinima na koji odstranjuju svoj negativni uticaj na ljudska prava.

Komentar

Države ne treba da pretpostavljaju da preduzeća uvek preferiraju ili imaju koristi od nečinjenja Države i treba da razmotre mudar izbor mera – nacionalnih i međunarodnih, obaveznih i dobrovoljnih – kako bi unapređivale poštovanje ljudskih prava od strane preduzeća.

U praksi Država često postoji značajna pravna praznina prouzrokovana njihovom propuštanjem da obezbede sprovođenje postojećih zakona koji posredno ili neposredno regulišu pitanja poštovanja ljudskih prava od strane preduzeća. Ti zakoni mogu da obuhvataju one kojima se zabranjuje diskriminacija i zakone o radu, o zaštiti životne sredine, o imovini, privatnosti i borbi protiv korupcije. Stoga je važno da Države razmatraju da li se ti zakoni trenutno delotvorno sprovode, a, ako to nije slučaj, zašto i koje bi mere mogle realno da poprave situaciju.

Od jednake je važnosti da Države razmotre da li ovi zakoni obezbeđuju neophodnu zaštitu u svetlu okolnosti koje se menjaju i da li uz relevantnu politiku obezbeđuju okruženje povoljno za poštovanje ljudskih prava od strane preduzeća. Na primer, zaštita kako nosilaca prava tako i preduzeća često iziskuje dodatno razjašnjavanje nekih oblasti prava i politike, kao što su one kojima se reguliše pristup zemljištu, uključujući pravo na vlasništvo nad zemljištem ili na korišćenje zemljišta.

Zakoni i politika kojima se reguliše osnivanje i poslovanje preduzeća, kao što su korporativno pravo i zakoni o hartijama od vrednosti, neposredno utiču na ponašanje preduzeća. Međutim, razumevanje njihovih posledica po ljudska prava i dalje je nedovoljno. Na primer, korporativno pravo i zakoni o hartijama od vrednosti ne sadrže dovoljno jasne odredbe o tome šta kompanije i njihovi službenici smeju, a kamoli moraju da rade u vezi sa ljudskim pravima. Zakoni i politika u ovoj oblasti treba da obezbede dovoljno smernica koje će omogućiti preduzećima da poštuju ljudska prava, uz dužno uzimanje u obzir uloge postojećih rukovodećih struktura, kao što su upravni odbori korporacija.

Smernice o poštovanju ljudskih prava namenjene preduzećima treba da ukažu na očekivane ishode i doprinose razmeni informacija o najboljoj praksi. One bi trebalo da ukazuju na odgovarajuće metode, uključujući i na načelo dužne brige za ljudska prava, kao i na načine delotvornog pristupa pitanjima rodne ravnopravnosti, ugroženosti i/ili marginalizacije, uzimajući u obzir konkretne izazove sa kojima mogu da se suočavaju domorodački narodi, žene, nacionalne ili etničke manjine, verske ili jezičke manjine, deca, osobe sa posebnim potrebama, kao i radnici migranti i njihove porodice.

Nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava koje poštuju Pariska načela treba da igraju važnu ulogu i pomažu Državama u utvrđivanju da li su relevantni zakoni u skladu sa njihovim obavezama vezanim za ljudska prava i da li se delotvorno primenjuju kao i da poslovnim i ostalim nedržavnim subjektima daju smernice u sferi ljudskih prava.

Preduzeća mogu na razne načine da izveštavaju o tome kako odstranjuju svoj negativni uticaj na ljudska prava, od neformalnih susreta sa ugroženim zainteresovanim stranama do podnošenja formalnih javnih izveštaja. Za negovanje poštovanja ljudskih prava od strane preduzeća je bitno da Država podstiče a po potrebi i zahteva takvo izveštavanje. Podsticaji za adekvatno izveštavanje bi mogli da uključuju odredbe koje takvom samoizveštavanju daju značaj u slučaju sudskog ili upravnog postupka. Zahtev vezan za izveštavanje može biti posebno aktuelan u slučajevima kada priroda poslovanja preduzeća ili kontekst u kojem posluje dovode

ljudska prava u značajnu opasnost. Politika ili zakoni u toj oblasti mogu da razjasne o čemu preduzeća treba da izveštavaju i kako, čime pomažu obezbeđivanju kako dostupnosti tako i tačnosti izveštaja.

Svaki zahtev kojim se utvrđuje šta se podrazumeva pod odgovarajućim izveštavanjem treba da uzima u obzir opasnost po sigurnost i bezbednost pojedinaca i objekata koje takvo izveštavanje može da izazove; legitimne zahteve vezane za čuvanje poslovne tajne; kao i razlike u veličini i strukturi kompanija.

Zahtevi vezani za finansijsko izveštavanje treba jasno da ukazuju na to da uticaj na ljudska prava u nekim slučajevima može „materijalno“ ili „značajno“ da utiče na ekonomske rezultate preduzeća.

Veza između Država i biznisa

4. Države treba da preduzimaju dodatne korake kako bi štatile pojedince od povreda njihovih ljudskih prava od strane preduzeća koja su u njihovom vlasništvu ili pod njihovom kontrolom, ili koja dobijaju značajnu podršku ili koriste usluge državnih agencija, kao što su izvozno kreditne agencije, zvanične agencije za osiguranje ili garanciju investicija, uključujući, po potrebi, nametanjem obaveze da poštuju načelo dužne pažnje za ljudska prava.

Komentar

U skladu sa međunarodnim pravom ljudskih prava, Države pojedinačno predstavljaju osnovne nosioce obaveza a sve one kolektivno predstavljaju garante međunarodnog sistema zaštite ljudskih prava. Kada Država kontroliše neko preduzeće ili kada se njegovo delovanje na drugi način može pripisati Državi, kršenje ljudskih prava od strane tog preduzeća može povlačiti i povredu međunarodnih pravnih obaveza Države. Štaviše, što je neko preduzeće bliže Državi ili što više zavisi od organa uspostavljenog u skladu sa zakonom ili od podrške poreskih obveznika, to Država ima jači razlog da sprovodi politiku kojom obezbeđuje da to preduzeće poštuje ljudska prava.

U slučajevima u kojima Države poseduju ili kontrolišu preduzeća, one imaju najveće mogućnosti da u okviru svojih ovlašćenja obezbeđuju sprovođenje relevantne politike, zakonodavstva i propisa vezanih za zaštitu ljudskih prava. Najviši rukovodioci po pravilu podnose izveštaje državnim agencijama a odgovarajući državni resori imaju veća ovlašćenja da sprovode kontrolu i nadzor, uključujući i da obezbeđuju delotvorno sprovođenje načela dužne brige za ljudska prava (Ova preduzeća takođe imaju korporativnu odgovornost da poštuju ljudska prava, o čemu će biti reči u Poglavlju II).

Širok krug agencija zvanično i nezvanično povezanih sa Državom može da pruža podršku i usluge poslovnim aktivnostima. One obuhvataju agencije za kreditiranje izvoza, zvanične agencije za osiguranje investicija ili izdavanje garancija, razvojne agencije i institucije koje finansiraju razvoj. Kada te agencije ne razmatraju stvarni i potencijalni negativni uticaj koji njihovi korisnici - preduzeća - mogu imati

na ljudska prava, one sebe dovode u političku, finansijsku, a moguće i pravnu opasnost a u opasnost dovode i svoj ugled zato što podržavaju takve povrede a mogu i da doprinesu problemima vezanim za poštovanje ljudskih prava sa kojima se suočava Država primalac.

S obzirom na te opasnosti, Države treba da podstiču a po potrebi i zahtevaju kako od samih agencija, tako i od preduzeća ili nosilaca projekata kojima pružaju podršku da poštuju načelo dužne brige za ljudska prava. Zahtev vezan za dužnu brigu za ljudska prava će verovatno biti najumesniji u slučajevima kada priroda poslovanja preduzeća ili kontekst u kojima oni posluju dovode ljudska prava u značajnu opasnost.

5. Države treba da sprovode adekvatan nadzor kako bi ispunjavale svoje međunarodne obaveze u oblasti ljudskih prava prilikom zaključivanja ugovora sa preduzećima ili usvajanja zakonskih akata o njihovom pružanju usluga koje mogu uticati na uživanje ljudskih prava.

Komentar

Države ne bivaju oslobođene svojih obaveza po osnovu međunarodnog prava ljudskih prava kada privatizuju sferu pružanja usluga koje mogu uticati na uživanje ljudskih prava. Države koje ne obezbede da preduzeća koja pružaju takve usluge posluju na način koji je u skladu sa njihovim obavezama vezanim za ljudska prava mogu snositi kako pravne posledice tako i dovesti u pitanje svoj ugled. Stoga je neophodno da Države u relevantnim ugovorima o uslugama ili zakonskim aktima koji ih omogućuju jasno istaknu svoja očekivanja da ova preduzeća poštuju ljudska prava. Države treba da obezbede mogućnost delotvornog nadzora nad aktivnostima preduzeća, uključujući i putem odgovarajućih nezavisnih mehanizama za praćenje i pozivanje na odgovornost.

6. Države treba da promovišu poštovanje ljudskih prava od strane preduzeća sa kojima imaju poslovne transakcije.

Komentar

Države sklapaju razne poslovne transakcije sa preduzećima, i to ne samo u pogledu javnih nabavki. To Državama – kako pojedinačno tako i kolektivno - pruža jedinstvene mogućnosti da unapređuju svest o ljudskim pravima i njihovo poštovanje među tim preduzećima, uključujući i posredstvom uslova u ugovorima, uz dužno poštovanje relevantnih obaveza Država po osnovu domaćeg i međunarodnog prava.

Obezbeđivanje poštovanja ljudskih prava od strane preduzeća u područjima zahvaćenim sukobima

7. S obzirom na veću opasnost od teških povreda ljudskih prava u područjima zahvaćenim sukobima, Države treba da pomognu obezbeđivanju da preduzeća koja posluju u tim područjima ne učestvuju u činjenju takvih povreda, između ostalog, putem:

(a) saradnje sa preduzećima u najranijoj mogućoj fazi kako bi im pomogle da identifikuju, sprečavaju i ublažavaju opasnosti koje njihove aktivnosti ili poslovni odnosi mogu imati po ljudska prava;

(b) pružanja preduzećima odgovarajuće pomoći u proceni i uklanjanju povećane opasnosti od povreda ljudskih prava uz posvećivanje posebne pažnje rodno-zasnovanom i seksualnom nasilju;

(c) uskraćivanja pristupa državnoj podršci i uslugama preduzećima umešanim u ozbiljne povrede ljudskih prava i onima koja odbijaju da saraduju u cilju ispravljanja situacije;

(d) obezbeđivanja da njihovavažeća politika, zakonodavstvo, propisi i mere za njihovo sprovođenje delotvorno uklanjaju opasnost od umešanosti preduzeća u ozbiljne povrede ljudskih prava.

Komentar

Do nekih od najtežih povreda ljudskih prava u koja su umešana preduzeća dolazi tokom sukoba u kojima se vodi borba za kontrolu nad nekom teritorijom, resursima ili samom vlašću i kada se ne može očekivati da će režim zaštite ljudskih prava funkcionisati kao što je predviđeno. Odgovorna preduzeća sve se češće obraćaju Državama za preporuke o tome kako mogu da izbegnu da sama doprinose kršenju ljudskih prava u tim složenim uslovima. Potrebni su inovativni i praktični pristupi. Posebno je važno obratiti pažnju na opasnost od seksualnog ili rodno-zasnovanog nasilja, koje je naročito rasprostranjeno u vreme sukoba.

Važno je da sve Države predvide mogućnost izbijanja takvih problema mnogo pre pogoršanja situacije na terenu. Država domaćin u području zahvaćenim sukobom možda nije u stanju da adekvatno štiti ljudska prava jer nema stvarnu kontrolu nad tim područjem. Stoga, matične Države transnacionalnih kompanija koje posluju u takvim područjima treba da odigraju svoju ulogu i pomognu kako tim korporacijama tako i Državama domaćinima da obezbede da preduzeća ne budu umešana u kršenje ljudskih prava, pri čemu susedne Države mogu da pružaju značajnu dodatnu podršku.

U cilju postizanja veće usaglašenosti politike i pružanja adekvatne pomoći preduzećima u takvim situacijama, matične Države treba da unapređuju bližu saradnju između svojih agencija koje pružaju razvojnu pomoć, ministarstava spoljnih poslova i trgovine i institucija koje finansiraju izvoz koje imaju sedišta u njihovim glavnim

gradovima i predstavnike u njihovim ambasadama, kao i između tih agencija i organa Država domaćina; razviju indikatore za rano upozoravanje kako bi državnim agencijama i preduzećima ukazale na opasnost od pojave problema: i predvide odgovarajuće posledice za preduzeća koja odbijaju da sarađuju u takvim uslovima, uključujući uskraćivanje ili povlačenje postojeće državne podrške ili usluga ili, kada to nije moguće, uskraćivanje mogućnosti da takvu podršku ili usluge dobijaju ubuduće.

Države treba da upozore preduzeća o većoj opasnosti od umešanosti u teške povrede ljudskih prava u područjima zahvaćenim sukobima. Treba da razmotre koliko delotvorno njihova politika, zakonodavstvo, propisi i mere za njihovo sprovođenje omogućavaju izbegavanje ove povećane opasnosti, uključujući putem usvajanja odredaba o dužnoj brizi za ljudska prava od strane preduzeća. Države treba da preduzmu odgovarajuće korake kako bi eliminisale sve propuste koje utvrde. To može obuhvatati ispitivanje građansko-pravne, administrativne ili krivične odgovornosti preduzeća koja posluju ili imaju sedište na njihovoj teritoriji i/ili nadležnostia koja su izvršilaili doprinelaizvršenju teških povreda ljudskih prava. Štaviše, Države treba da razmotre mogućnost primene multilateralnih pristupa kako bi predupređivale i onemogućavale takva dela, kao i pružale podrškudelotvornim kolektivnim inicijativama.

Sve ove mere nadopunjuju obaveze Država po osnovu međunarodnog humanitarnog prava u situacijama oružanog sukoba kao i po osnovu međunarodnog krivičnog prava.

Obezbeđivanje usaglašenosti politike

8. Države treba da obezbede da su državni organi, agencije i ostale državne institucije koje utvrđujuposlovnu praksu svesne obaveza Država vezanih za ljudska prava i da ih poštuju prilikom vršenja svojih mandata, uključujući i putem obezbeđivanja relevantnih informacija, obuke i podrške.

Komentar

Između obaveza Država vezanih za ljudska prava i njihovih zakona i politike kojima se utvrđuje poslovna praksa ne moraju neizostavno da postoje protivrečnosti. Države, međutim, povremeno moraju da donose teške odluke kako bi pomirile različite društvene potrebe. U cilju postizanja odgovarajuće ravnoteže, Države treba da zauzimaju širok pristup rešavanju aktuelnih pitanja vezanih za ljudska prava i biznis, kako bi obezbedile i vertikalnu i horizontalnu usaglašenost domaće politike.

Vertikalna usaglašenost politike podrazumevada Države imaju neophodnu politiku, zakone i postupke pomoću kojih sprovode svoje obaveze po osnovu međunarodnog prava ljudskih prava. Pod horizontalnom usaglašenošću politike se podrazumeva obezbeđivanje da organi i agencije koji uobličavaju poslovnu praksu kako na nacionalnom tako i na nižim nivoima - uključujući i one zadužene za korporativno pravo i regulisanje hartija od vrednosti, investicije, kreditiranje i

osiguranje izvoza, trgovinu i rad – budu upoznati sa obavezama Država vezanim za ljudska prava i da se ponašaju u skladu sa tim obavezama.

9. Države treba da očuvaju adekvatan manevarski prostor u oblasti domaće politike kako bi ispunjavale svoje obaveze vezane za ljudska prava prilikom ostvarivanja svojih ciljeva vezanih za politiku poslovanja sa drugim Državama ili preduzećima, na primer, u okviru ugovora ili sporazuma o investicijama.

Komentar

Ekonomski sporazumi koje Države sklapaju bilo sa drugim Državama ili preduzećima – kao što su bilateralni sporazumi o investicijama, sporazumi o slobodnoj trgovini ili ugovori o investicionim projektima – stvaraju nove ekonomske mogućnosti za Države. Ali oni takođe mogu da utiču i na manevarski prostor Države u oblasti domaće politike. Na primer, uslovi međunarodnih sporazuma o investicijama mogu da ograničavaju Države da u potpunosti primenjuju novo zakonodavstvo o ljudskim pravima ili da ih dovedu u opasnost da budu podvrgnute obaveznoj međunarodnoj arbitraži u slučaju primene tog zakonodavstva. Države stoga treba da obezbede očuvanje adekvatne politike i regulatornih mogućnosti da štite ljudska prava u skladu sa uslovima tih sporazuma a da istovremeno investitorima pružaju neophodnu zaštitu.

10. Kada deluju u svojstvu članica multilateralne institucije koje se bave pitanjima vezanim za biznis, Države treba da:

(a) nastoje da obezbede da te institucije ne ograničavaju sposobnost svojih Država članica da ispunjavaju svojeobaveze da pružaju zaštitu i da ne sprečavaju preduzeća da poštuju ljudska prava;

(b) podstiču te institucije da u okviru svojih mandata i u skladu sa svojim mogućnostima promovišu poštovanje ljudskih prava od strane preduzeća i da na zahtev pomažu Državama da ispunjavaju svojeobaveze da štite ljudska prava od povreda od strane preduzeća, uključujući putem pružanja tehničke pomoći, jačanja kapaciteta i podizanja svesti;

(c) se oslanjaju na ova Rukovodeća načela kako bi unapređivale opšte razumevanje i razvijale međunarodnu saradnju u rešavanju izazova vezanih za biznis i ljudska prava.

Komentar

Potrebna je veća usaglašenost politike i na međunarodnom nivou, uključujući i u slučajevima kada Države učestvuju u multilateralnim institucijama koje se bave pitanjima vezanim za biznis, kao što su međunarodne trgovinske i finansijske institucije. Države zadržavaju svoje obaveze po osnovu međunarodnog prava ljudskih prava i kada učestvuju u takvim institucijama.

Jačanje kapaciteta i svesti preko takvih institucija može odigrati suštinsku ulogu u pomaganju Državama da ispunjavaju svoju obavezu da pružaju zaštitu, između ostalog, putem stvaranja uslova za razmenu informacija o izazovima i najboljoj praksi, čime se unapređuju dosledniji pristupi.

Kolektivne akcije preko multilateralnih institucija mogu Državama da pomognu da obezbede jednake uslove u vezi sa poštovanjem ljudskih prava od strane preduzeća, ali bi to trebalo da čine podsticanjem onih koje zaostaju. Saradnja između Država, multilateralnih institucija i ostalih zainteresovanih strana takođe može da igra važnu ulogu.

Ova Rukovodeća načela daju opšte orijentire u tom pogledu i mogla bi da posluže kao korisna osnova za postizanje kumulativnog pozitivnog efekta koji uzima u obzir relevantne uloge i odgovornost svih relevantnih zainteresovanih strana.

II. Korporativna odgovornost za poštovanje ljudskih prava

A. Temeljna načela

11. Preduzeća treba da poštuju ljudska prava. To znači da ona treba da izbegavaju zadiranje u ljudska prava drugih i odstranjuju negativni uticaj na ljudska prava kojem su doprinela.

Komentar

Odgovornost za poštovanje ljudskih prava predstavlja opštu normu očekivanog ponašanja svih preduzeća, gde god ona poslovala. Ona postoji nezavisno od mogućnosti i/ili spremnosti Država da ispunjavaju sopstvene obaveze vezane za ljudska prava i ona ne umanjuje te obaveze. Ta odgovornost postoji i mimo obaveze poštovanja nacionalnih zakona i propisa kojima se štite ljudska prava.

Odstranjivanje negativnih uticaja na ljudska prava iziskuje preduzimanje adekvatnih mera za njihovo sprečavanje, ublažavanje i, po potrebi, obeštećenje.

Preduzeća mogu da preuzmu druge obaveze ili aktivnosti u cilju podrške i unapređenja ljudskih prava, koje mogu doprineti uživanju prava. Ali ona time ne mogu da nadomeste bilo kakvo nepoštovanje ljudskih prava tokom poslovanja.

Preduzeća ne bi trebalo da podrivaju mogućnosti Država da ispunjavaju svoje obaveze vezane za ljudska prava, uključujući i preduzimanjem aktivnosti koje bi mogle da oslabe integritet sudskih postupaka.

12. Odgovornost preduzeća za poštovanje ljudskih prava odnosi se na međunarodno priznata ljudska prava koja u najmanju ruku obuhvataju ona zajemčena Međunarodnom poveljom o ljudskim pravima i načela vezana za temeljna prava u Deklaraciji Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima na radu.

Komentar

S obzirom na to da preduzeća mogu da utiču na praktično ceo spektar međunarodno priznatih ljudskih prava, njihova odgovornost da ih poštuju odnosi se na sva ta prava. U praksi su možda neka ljudska prava u većoj opasnosti od drugih u određenim granama ili okolnostima i zato je njima potrebno posvećivati veću pažnju. Situacije se, međutim, mogu menjati i zato bi sva ljudska prava trebalo da budu podvrgavana periodičnom razmatranju.

Merodavan katalog osnovnih međunarodno priznatih ljudskih prava sadržan je u Međunarodnoj povelji o ljudskim pravima (koju čine Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i osnovni instrumenti u okviru kojih je kodifikovana: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima); nju nadopunjuju načela vezana za temeljna pravazajemčena u osam osnovnih konvencija MOR i izložena u Deklaraciji o temeljnim načelima i pravima na radu. Reč je o kriterijumima na osnovu kojih ostali društveni akteri ocenjuju uticaj preduzeća na ljudska prava. Odgovornost preduzeća da poštuju ljudska prava se razlikuje od pitanja pravne odgovornosti i primene prava, koja su i dalje uglavnom regulisana odredbama nacionalnog zakonodavstva na snazi u odgovarajućim jurisdikcijama.

Moguće je da će preduzeća u zavisnosti od okolnosti morati da uzimaju u obzir i druge standarde. Na primer, preduzeća treba da poštuju ljudska prava pojedinaca koji pripadaju određenim grupama ili kategorijama stanovništva i kojima je potrebno posvetiti posebnu pažnju u slučaju da mogu negativno da utiču na njihova ljudska prava. S tim u vezi su u okviru Ujedinjenih nacija usvojeni dodatni instrumenti o pravima domorodačkih naroda, žena, nacionalnih, etničkih, verskih i jezičkih manjina, dece, osoba sa invaliditetom, radnika migranata i njihovih porodica. Pored toga, preduzeća treba da poštuju standarde međunarodnog humanitarnog prava u situacijama oružanog sukoba.

13. Obaveza poštovanje ljudskih prava podrazumeva da preduzeća:

(a) izbegavaju da izazivaju ili doprinose negativnom uticaju na ljudska prava svojim aktivnostima i da odstranjuju takav uticaj kada do njega dođe;

(b) nastoje da sprečavaju ili ublažavaju negativni uticaj na ljudska prava koji je neposredno povezan sa njihovim poslovanjem, proizvodima ili uslugama usled njihovih poslovnih odnosa, čak i kad ona nisu doprinela tom uticaju.

Komentar

Preduzeća mogu doprineti izazivanju negativnog uticaja na ljudska prava bilo sopstvenim aktivnostima ili ovakav uticaj može biti rezultat njihovih poslovnih odnosa sa drugim stranama. Rukovodeće načelo 19 se detaljnije bavi aktivnostima koje preduzeća treba da preduzimaju u takvim situacijama. U smislu ovih Rukovodećih načela „aktivnosti“ nekog preduzeća podrazumevaju i činjenje i

nečinjenje a „poslovni odnosi“ podrazumevaju njegove odnose sa poslovnim partnerima, subjektima u njegovom lancu vrednosti, kao i sve ostale nedržavne ili državne subjekte vezane za njegovo poslovanje, proizvode ili usluge.

14. Obaveza preduzeća da poštuju ljudska prava odnosi se na sva preduzeća bez obzira na njihovu veličinu, sektor, kontekst u kojem posluju, oblik vlasništva i strukturu. Ipak, razmere i složenost metoda pomoću kojeg preduzeća ispunjavaju tu obavezu mogu se razlikovati u zavisnosti od ovih faktora i ozbiljnosti negativnog uticaja na ljudska prava.

Komentar

Metod pomoću kojeg preduzeće ispunjava svoju obavezu da poštuje ljudska prava zavisi između ostalog i od njegove veličine. Mala i srednja preduzeća mogu imati manje kapacitete kao i neformalnije postupke i upravljačke strukture nego veće kompanije, te će i njihova politika i postupci imati drugačiji oblik. Međutim, i neka mala i srednja preduzeća mogu imati ozbiljan negativni uticaj na ljudska prava, što iziskuje usvajanje odgovarajućih mera nezavisno od njihove veličine. Ozbiljnost uticaja se ceni u odnosu na njegove razmere, obim i nepopravljivost. Metod pomoću kojeg preduzeće ispunjava svoju obavezu da poštuje ljudska prava može se takođe razlikovati i u zavisnosti od toga da li ono posluje samostalno ili u okviru korporativne grupe, a u potonjem slučaju i u kojoj meri. Međutim, obaveza poštovanja ljudskih prava jednako se i u potpunosti odnosi na sva preduzeća.

15. Kako bi ispunila svoju obavezu da poštuju ljudska prava, preduzeća treba da usvoje politiku i postupke koji odgovaraju njihovoj veličini i okolnostima, uključujući:

(a) programsko opredeljenje da ispunjavaju svoju obavezu da poštuju ljudska prava;

(b) postupak dužne brige za ljudska prava u cilju utvrđivanja, sprečavanja, ublažavanja i preuzimanja odgovornosti za način na koji otklanjaju posledice svog uticaja na ljudska prava;

(c) postupke koji omogućavaju obeštećenje za bilo kakav negativni uticaj na ljudska prava koji su izazvala ili kojem su doprinela.

Komentar

Preduzeća treba da budu upoznata sa ljudskim pravima i da dokazuju da ih poštuju. To ne mogu da čine ako nisu usvojila odgovarajuću politiku i postupke. Ova teza je detaljnije razrađena u Načelima 16-24.

B. Operativna načela

Programsko opredeljenje

16. Prvi korak koji preduzeća treba da učine kako bi preuzela obavezu poštovanja ljudskih prava podrazumeva izražavanje opredeljenosti da ispunjavaju ovu obavezu usvajanjem izjave programskog karaktera:

a) odobrene na najvišem upravljačkom nivou;

b) sačinjene na osnovu odgovarajućih saznanja sopstvenih/ili spoljnih stručnjaka;

c) u kojoj preduzeće navodi kakav odnos prema ljudskim pravima očekuje od svojih zaposlenih, poslovnih partnera i ostalih aktera neposredno vezanih za njegovu delatnost, proizvode ili usluge;

(d) dostupne javnosti i prosleđene svim zaposlenima, poslovnim partnerima i ostalim relevantnim stranama;

(e) koja se odražava u operativnoj politici i postupcima što je neophodno kako bi postala sastavni deo celokupnog poslovanja preduzeća.

Komentar

Izraz „izjava“ koristi se u opštim smislu i označava sva sredstva kojima preduzeće javno saopštava svoje obaveze, opredeljenja i očekivanja.

Nivo stručnih znanja potrebnih za formulisanje adekvatne programske izjave zavisi od složenosti poslovanja preduzeća. Ona se mogu pronaći u raznim izvorima, od merodavnih internet i štampanih resursa do konsultacija sa priznatim stručnjacima.

Programska izjava treba da bude dostupna javnosti a preduzeće treba aktivno da je prosleđuje subjektima sa kojima ima ugovorne odnose; ostalima koji imaju neposredne veze sa njegovim poslovanjem koji mogu uključivati i državne bezbednosne snage; investitorima, au slučaju delatnosti koje mogu značajno ugroziti ljudska prava, i potencijalno ugroženim zainteresovanim stranama.

Preduzeće treba jasno da ukaže na liniju i sistem odgovornosti u dokumentima kojima zaposlene obaveštava o programskoj izjavi, na politiku i postupke vezane za nju, kao i da obezbedi svu potrebnu obuku zaposlenih u relevantnim odeljenjima u preduzeću.

Kao što Države treba da nastoje da obezbede usaglašenost politike, tako i preduzeća treba da nastoje da obezbede usaglašenost svojih obaveza da poštuju ljudska prava i svoje politike i postupaka kojima se regulišu njihove poslovne aktivnosti i odnosi u širem kontekstu. Ovo bi trebalo da obuhvata, na primer, politiku i postupke kojima se utvrđuju finansijski i ostale podsticaji za zaposlene; praksu javnih nabavki; i aktivnosti lobiranja u slučaju opasnosti od ugrožavanja ljudskih prava.

Programska izjava treba da postane sastavni deo celokupnog poslovanja preduzeća, od najvišeg rukovodstva do svih njegovih funkcionalnih delova, uz pomoć ovih i svih drugih odgovarajućih mera, inače bi oni mogli da posluju nesvesni ljudskih prava ili neuzimajući ih u obzir.

Dužna pažnja ljudska prava

17. Preduzeća treba da iskazuju dužnu brigu za ljudska prava u cilju utvrđivanja i sprečavanja sopstvenih negativnih uticaja na ljudska prava, njihovog ublažavanja i izveštavanja o načinu na koji ih otklanjaju. Ovaj postupak bi trebalo da obuhvata procenu stvarnih i potencijalnih uticaja na ljudska prava, preduzimanje odgovarajućih mera na osnovu rezultata te procene, praćenje reakcija i izveštavanje o načinu na koji se oni otklanjaju. Dužna pažnja ljudska prava:

(a) treba da se odnosi na negativni uticaj na ljudska prava koje preduzeće može da izazove ili kojem može da doprinese svojim aktivnostima, ili koji može biti neposredno vezan za njegovo poslovanje, proizvode ili usluge usled njegovih poslovnih odnosa;

(b) razlikuje se po složenosti u zavisnosti od veličine preduzeća, opasnosti od ozbiljnog negativnog uticaja na ljudska prava i od prirode i konteksta u kojem posluje;

(c) treba da bude postojana i ima u vidu da se opasnosti po ljudska prava mogu vremenom menjati, kako se menjaju delatnost preduzeća i kontekst u kojem posluje.

Komentar

Ovim Načelom su definisani parametri dužne brige za ljudska prava, dok su osnovni elementi te brige detaljno izloženi u Načelima 18-21.

Opasnosti po ljudska prava podrazumevaju potencijalni negativni uticaj koji neko preduzeće može imati na ljudska prava. Potencijalni uticaj treba uklanjati sprečavanjem ili ublažavanjem, dok stvarni uticaj – onaj do kog je već došlo – treba da budu predmet obeštećenja (Načelo 22).

Dužna pažnja za ljudska prava može predstavljati deo širih sistema preduzeća za upravljanje rizicima, pod uslovom da se ne svodi samo na utvrđivanje i upravljanje materijalnim rizicima po samu kompaniju, već obuhvata i rizike po nosioce prava.

Potrebno je iskazivati dužnu brigu za ljudska prava što je pre moguće, tokom razvoja nove delatnosti ili odnosa, s obzirom na to da se opasnosti po ljudska prava mogu uvećati ili ublažiti već u fazi sačinjavanja ugovora ili drugih sporazuma a mogu se i naslediti spajanjem ili kupovinom preduzeća.

U slučaju kada preduzeće održava odnose sa velikim brojem subjekata primena načela o dužnoj brizi za ljudska prava u cilju onemogućavanja negativnog uticaja na ljudska prava u okviru odnosa sa svim subjektima može biti veoma teška. U takvim slučajevima, preduzeće treba da utvrdi opšte oblasti u kojima postoji najveća opasnost od negativnog uticaja na ljudska prava, bilo zbog konteksta u kojem određeni nabavljajući ili klijenti posluju, bilo zbog konkretnih poslovnih delatnosti, proizvoda ili usluga u pitanju ili drugih relevantnih razloga, kao i da odredi prioritete sa stanovišta brige za ljudska prava.

Pitanje saučesništva se može postaviti kada neko preduzeće doprinosi, ili se smatra da doprinosi negativnom uticaju na ljudska prava koji je izazvala druga strana. Saučesništvo može biti pravno i nepravno. S nepravne tačke gledišta, preduzeće se može smatrati „saučesnikom“ postupanja druge strane ako se smatra da je ono, na primer, imalo koristi od povrede koju je učinila ta druga strana.

S pravne tačke gledišta, većina nacionalnih pravnih sistema zabranjuje saučesništvo u izvršenju zločina a neki od njih u takvim slučajevima predviđaju krivičnu odgovornost. Po pravilu, građanske parnice takođe mogu biti zasnovane na navodnom učešću preduzeća u pričinjavanju štete, premda one ne moraju biti formulisane u smislu ljudskih prava. Sva međunarodna krivična sudska praksa ukazuje na to da saučesništvo i podstrekavanje podrazumevaju svesno pružanje praktične pomoći ili podstrekavanje koje je značajno uticalo na izvršenje krivičnog dela.

Iskazivanje odgovarajuće dužne brige za ljudska prava bi trebalo preduzećima da pomogne da smanje opasnost od sudskih tužbi protiv njih jer njome pokazuju da su preduzela sve razumne korake kako bi izbegla umešanost u navodnu povredu ljudskih prava. Preduzeća koja iskazuju tu dužnu brigu, međutim, ne treba da prepostavljaju da će samim time automatski i u potpunosti biti oslobođena odgovornosti za kršenje ili doprinos kršenju ljudskih prava.

18. Kako bi ocenila opasnosti po ljudska prava, preduzeća treba da utvrde i procene sve stvarne ili potencijalne negativne uticaje na ljudska prava u koja mogu biti umešana bilo usled sopstvenih aktivnosti ili svojih poslovnih odnosa. Ona tokom ovog postupka treba da:

(a) se oslanjaju na ekspertizu sopstvenih i/ili nezavisnih spoljnih stručnjaka za ljudska prava;

(b) sprovode suštinske konsultacije sa grupama koje mogu biti ugrožene i ostalim relevantnim zainteresovanim stranama a u skladu sa veličinom preduzeća kao i prirodom i kontekstom njegovog poslovanja.

Komentar

Prvi korak u iskazivanju dužne brige za ljudska prava obuhvata utvrđivanje i procena prirode stvarnih i potencijalnih negativnih uticaja na ljudska prava u koje

neko preduzeće može biti umešano. Svrha ovog koraka je da preduzeće razume konkretan uticaj na konkretne ljude s obzirom na konkretan kontekst poslovanja. To obično podrazumeva ocenu stanja ljudskih prava pre predložene poslovne aktivnosti, ako je to moguće; utvrđivanje lica koja mogu biti ugrožena; sastavljanje spiska relevantnih standarda i pitanja ljudskih prava; i predviđanje na koji bi način predložena aktivnost i poslovni odnosi vezani za nju mogli negativno da utiču na ljudska prava lica za koje je utvrđeno da mogu biti ugrožena. Preduzeća u tom postupku treba da obraćaju posebnu pažnju na sve konkretne efekte na ljudska prava pojedinaca koji pripadaju grupama ili kategorijama stanovništva koje se nalaze u većoj opasnosti od ugroženosti ili marginalizacije, kao i da imaju u vidu različite opasnosti sa kojima mogu da se suočavaju žene i muškarci.

Postupci za ocenu uticaja na ljudska prava mogu biti deo drugih postupaka kao što su procene rizika ili ocene uticaja na životnu sredinu ili društvo, ali treba da uzimaju sva međunarodno priznata ljudska prava kao polaznu osnovu jer preduzeća mogu da utiču na praktično sva ta prava.

Imajući u vidu dinamiku kojom se stanje ljudskih prava menja, ocene uticaja na ljudska prava treba sprovoditi u redovnim vremenskim razmacima: pre započinjanja nove aktivnosti ili odnosa; pre donošenja velikih odluka ili sprovođenja ozbiljnih promena u poslovanju (npr. pre ulaska na tržište, plasiranja novog proizvoda, promena u politici, ili većih promena koje utiču na preduzeće); u očekivanju ili odgovor na promene u poslovnom okruženju (npr. rastuće društvene napetosti); i periodično tokom cele aktivnosti ili odnosa.

Kako bi preduzeća mogla tačno da ocene svoj uticaj na ljudska prava, ona treba da pokušaju da shvate zabrinutost zainteresovanih strana koje mogu biti ugrožene tako što će se neposredno sa njima konsultovati uz uzimanje u obzir jezičkih i ostalih potencijalnih preprekanjihovom delotvornom angažovanju. U situacijama kada su konsultacije nemoguće, preduzeća treba da razmotre razumne alternative kao što su konsultacije sa merodavnim, nezavisnim stručnjacima, uključujući branioce ljudskih prava i ostale pripadnike građanskog društva.

Ocena uticaja na ljudska prava predstavlja osnov za naredne korake u postupku iskazivanja dužne brige za ljudska prava.

19. U cilju sprečavanja i ublažavanja negativnog uticaja na ljudska prava, preduzeća treba da integrišu nalaze sprovedenih ocena uticaja u odgovarajuće interne funkcije i postupke i preduzimaju odgovarajuće mere.

(a) Delotvorna integracija iziskuje:

(i) Zaduživanje zaposlenih na odgovarajućem nivou i funkciji u preduzeću za odstranjivanje tog uticaja;

(ii) Postojanje internog postupka odlučivanja, budžetskih izdvajanja i nadzornog postupka neophodnih za delotvorno reagovanje na taj uticaj.

(b) Odgovarajuće mere će zavisiti:

(i) od toga da li preduzeće izaziva ili doprinosi negativnom uticaju ili njegova umešanost proizlazi isključivo iz toga što je taj uticaj neposredno vezan za njegovo poslovanje, proizvode ili usluge usled njegovih poslovnih odnosa;

(ii) od poluga moći koje ima da odstrani negativan uticaj.

Komentar

Horizontalna integracija konkretnih rezultata ocene uticaja na ljudska prava u okviru celog preduzeća može biti delotvorna samo ako njeno programsko opredeljenje vezano za ljudska prava predstavlja sastavni deo svih relevantnih funkcija preduzeća. To je neophodno kako bi se obezbedilo pravilno razumevanje i pridavanje dužnog značaja rezultatima ocene, kao i preduzimanje mera na osnovu njih.

Prilikom ocenjivanja uticaja na ljudska prava, preduzeća treba da razmatraju kako stvarne tako i potencijalne negativne uticaje. Potencijalne uticaje treba sprečavati ili ublažavati putem horizontalne integracije rezultata ocene u okviru celog preduzeća, dok stvarni uticaji – oni koji već postoje – treba da budu predmet obeštećenja (Načelo 22).

Kada preduzeće izazove ili može da izazove negativan uticaj na ljudska prava, ono treba da preduzme neophodne korake kako bi zaustavilo ili sprečilo taj uticaj.

Kada preduzeće doprinosi ili može da doprinese negativnom uticaju na ljudska prava, ono treba da preduzme neophodne korake kako bi zaustavilo ili sprečilo taj svoj doprinos i iskoristi svoje poluge moći kako bi u najvećoj mogućoj meri ublažilo posledice svakog preostalog uticaja. Smatra se da preduzeće ima poluge moći ako je sposobno da dovede do promene pogrešne prakse subjekta koji čini štetu.

Situacija je složenija kada preduzeće nije doprinelo negativnom uticaju na ljudska prava, ali je taj uticaj ipak neposredno vezan za njegovo poslovanje, proizvode ili usluge usled njegovih poslovnih odnosa sa nekim drugim subjektom. Faktori koji se uzimaju u obzir prilikom odabira odgovarajućih mera u takvim situacijama obuhvataju poluge moći koje preduzeće ima u odnosu na subjekat u pitanju, značaj odnosa sa tim subjektom za preduzeće, ozbiljnost povrede, i da li bi prekid odnosa sa tim subjektom imao negativne posledice po ljudska prava.

Što je složenija situacija i što su složenije njene implikacije po ljudska prava, to preduzeće ima više razloga da se savetuje sa nezavisnim stručnjacima prilikom odlučivanja o načinu na koji će da reaguje.

Ako preduzeće raspolaže polugama moći da spreči ili ublaži negativan uticaj, ono treba da ih koristi. Ako nema dovoljno poluga moći, možda postoje načini da ih ojača. Preduzeće može da ojača svoje poluge moći tako što će subjektu o kojem je reč ponuditi mogućnost da jača svoje kapacitete ili neki drugi podsticaj, ili tako što će sarađivati sa drugim akterima.

Postoje situacije u kojima preduzeće nema poluge moći da spreči ili ublaži negativni uticaj na ljudska prava i nije u stanju da ih ojača. Preduzeće u takvim situacijama treba da razmotri prekid odnosa sa subjektom, pri čemu treba da uzima u obzir merodavne procene potencijalnog negativnog uticaja na ljudska prava ukoliko to učini.

Kada je odnos od „ključnog“ značaja za preduzeće, njegov prekid dovodi do novih problema. Neki se odnos može smatrati ključnim ako stvara proizvod ili uslugu neophodnu za poslovanje preduzeća a za koju ne postoji razumni alternativni izvor. U takvim se slučajevima takođe mora uzeti u obzir i ozbiljnost uticaja na ljudska prava: što je ozbiljnija povreda, to pre preduzeće mora da preduzme korake i dovede do promena ne sačekavši donošenje odluke o celishodnosti prekida odnosa. U svakom slučaju, preduzeće koje ne prekine poslovni odnos sa subjektom koji krši ljudska prava bi trebalo da bude u stanju da dokazuje sopstvene kontinuirane napore da ublaži uticaj tog kršenja kao i da bude spremno da prihvati sve posledice nastavka te veze, i finansijske i pravne, kao i posledice po svoj ugled.

20. Preduzeća treba da prate delotvornost mera koje su preduzela kako bi proverila da li njima odstranjuju negativni uticaj na ljudska prava. To praćenje treba da:

(a) bude zasnovano na odgovarajućim kvalitativnim i kvantitativnim indikatorima;

(b) se oslanja na povratne informacije kako internih tako i spoljnih izvora, uključujući i ugrožene zainteresovane strane.

Komentar

Praćenje je neophodno kako bi preduzeće moglo da zna da li se njegova politika ljudskih prava sprovodi na najbolji mogući način, da li je ono delotvorno reagovalo na utvrđen uticaj na ljudska prava i kako bi obezbedilo stalno unapređenje situacije.

Preduzeća treba da ulažu naročite napore u praćenje delotvornosti svojih mera na uticaj na ljudska prava pripadnika grupa ili kategorija stanovništva koji se možda nalaze u većoj opasnosti od ugroženosti ili marginalizacije.

Praćenje treba da bude sastavni deo odgovarajućih internih postupaka izveštavanja. Preduzeća treba da koriste mehanizme koje već koriste u vezi sa drugim pitanjima. Ti mehanizmi bi mogli da obuhvataju ugovore i ocene rada kao i ankete i revizije, pri čemu se po potrebi podaci mogu razvrstavati prema polu. Žalbeni mehanizmi na operativnom nivou takođe mogu da pružaju značajne povratne informacije o delotvornosti dužne brige preduzeća za ljudska prava od strane onih koji su neposredno pogođeni (vidi Načelo 29)

21. Odgovornost preduzeća za način na koji odstranjuju svoju uticaj na ljudska prava podrazumeva njihovu spremnost da takve informacije predočavaju i izvan preduzeća, naročito u slučajevima kada se zabrinutost zbog takvog uticaja iskazuje od strane ugroženih strana ili u njihovo ime. Preduzeća čije poslovanje ili kontekst u kojem posluju nosi sa sobom opasnost od ozbiljnog uticaja na ljudska prava treba formalno da izveštavaju o načinima na koje ih odstranjuju.

U svakom slučaju izveštaj:

(a) po obliku i učestalosti kojom se podnosi treba da odgovara uticaju preduzeća na ljudska prava i bude dostupan ciljnoj publici;

(b) treba da pruža dovoljno informacija kako bi se ocenila prikladnost reakcije preduzeća na konkretan uticaj na ljudska prava o kojem je reč;

(c) ne sme sam da dovodi u dodatnu opasnost ugrožene zainteresovane strane, zaposlene ili legitimne zahteve vezane za čuvanje poslovne tajne.

Komentar

Obaveza poštovanja ljudskih prava preduzeća podrazumeva da preduzeća usvajaju politiku i postupke zahvaljujući kojima s jedne strane mogu da se upoznaju, a s druge, da pokazuju kako poštuju ljudska prava u praksi. To pokazivanje obuhvata objavljivanje informacija, čime se obezbeđuje određeni stepen transparentnosti i odgovornosti prema pojedincima ili grupama koji mogu biti ugroženi, kao i prema drugim relevantnim zainteresovanim stranama, uključujući i investitore.

Informacije se mogu predočavati na razne načine, uključujući i tokom ličnih sastanaka, dijaloga preko interneta, konsultacija sa ugroženim zainteresovanim stranama kao i podnošenjem formalnih izveštaja dostupnih javnosti. Formalno izveštavanje i samo evoluiraju, te se uobičajeni godišnji izveštaji i izveštaji o korporativnoj odgovornosti/održivosti sada nadopunjuju ažuriranim informacijama na internetu i integrisanim finansijskim i nefinansijskim izveštajima. Od preduzeća se očekuju podnošenje formalnih izveštaja u slučaju da postoji opasnost od ozbiljnog negativnog uticaja na ljudska prava usled njihove prirode poslovanja ili konteksta u kojem posluju. Izveštaji takođe treba da obuhvataju teme i indikatore vezane za način na koji preduzeća utvrđuju i odstranjuju negativne uticaje na ljudska prava. Nezavisna provera izveštaja o poštovanju ljudskih prava može doprineti poboljšanju njegovog sadržaja i verodostojnosti. Indikatori vezani za konkretne sektore mogu predstavljati koristan izvor dodatnih informacija.

Obeštećenje

22. Kada preduzeća utvrde da su izazvala ili doprinela negativnom uticaju, treba da obezbede ili saraduju u pružanju obeštećenja primenom zakonom predviđenih postupaka.

Komentar

Čak i preduzeće sa najboljom politikom i praksom može da izazove ili doprinese negativnom uticaju na ljudska prava koji nije predvidelo ili bilo u stanju da predupredi. Kada identifikuje takvu situaciju, bilo u okviru dužne brige za ljudska prava ili na drugi način, dužnost preduzeća da poštuje ljudska prava podrazumeva njegovo aktivno učešće u postupku naknade štete, bilo samostalno ili u saradnji sa drugim akterima.

Žalbeni mehanizmi na operativnom nivou za one koji su možda ugroženi aktivnostima preduzeća mogu predstavljati delotvorno sredstvo koje omogućuje obeštećenje pod uslovom da ispunjavaju određene osnovne kriterijume, izložene u Načelu 31.

U slučaju negativnog uticaja koje nije izazvalo preduzeće ili kojem ono nije doprinelo ali koje je neposredno vezano za njegovo poslovanje, proizvode ili usluge usled njegovih poslovnih odnosa, dužnost poštovanja ljudskih prava ne iziskuje od preduzeća da ono samo obezbedi obeštećenje premda ono u tome može igrati ulogu.

U nekim situacijama, naročito onimau kojima postoje navodi o krivičnim delima, po pravilu je neophodna saradnja sa pravosudnim mehanizmima.

Detaljnija uputstva o mehanizmima pomoću kojih ugroženi akteri mogu da dobiju obeštećenje, uključujući i u slučajevima u kojima se osporavaju navodi o negativnom uticaju na ljudska prava, izložena su u Poglavlju III o pristupu sredstvima pravne zaštite.

Pitanja konteksta

23. Preduzeća u svim kontekstima treba da:

- (a) poštuju sve važeće zakone i međunarodno priznata ljudska prava gde god posluju;**
- (b) traže načine da poštuju načela međunarodno priznatih ljudskih prava u slučajevima kada se suočavaju sa protivrečnim zahevima;**
- (c) se prema opasnosti da izazovu ili doprinesu teškim povredama ljudskih prava odnosekao prema pitanju poštovanja zakona nezavisno od toga gde posluju.**

Komentar

Premda određeni kontekst u nekoj zemlji ili lokalnoj sredini može da utiče na opasnost po ljudska prava prouzrokovanu aktivnostima i poslovnim odnosima nekog preduzeća, sva preduzeća imaju istu obavezu - da poštuju ljudska prava gde god posluju. U slučajevima kada lokalni kontekst onemogućava ispunjavanje ove obaveze u potpunosti, od preduzeća se očekuje da u datim okolnostima poštuju načela

međunarodno priznatih ljudskih prava u najvećoj mogućoj meri i da budu u stanju da dokažu da ulažu napore u tom pogledu.

Opasnost od saučesništva preduzeća u teškim povredama ljudskih prava koje čine drugi akteri (npr. bezbednosne snage) veća je u nekim poslovnim okruženjima, kao što su područja pogođena sukobima. Preduzeća prema toj opasnosti treba da se odnose kao prema pitanju poštovanja zakona, imajući u vidu sve veću potencijalnu korporativnu pravnu odgovornost po osnovu ekstrateritorijalnih građanskih tužbi kao i uključivanje odredaba Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda o korporativnoj krivičnoj odgovornosti u pravne sisteme. Pored toga, direktori, rukovodioci i zaposleni u kompanijama mogu biti lično pozvani na odgovornost za postupke koji predstavljaju teške povrede ljudskih prava.

Preduzeća treba da vode računa da ne otežavaju situaciju u takvim složenim kontekstima. Bilo bi poželjno da se prilikom izbora najdelotvornije reakcije ne oslanjaju samo na stručnost i konsultacije sa raznim odeljenjima u okviru preduzeća već i namerodavne, nezavisne spoljne stručnjake, uključujući i one u vladama, građanskom društvu, nacionalnim institucijama za zaštitu ljudskih prava i relevantnim multilateralnim inicijativama.

24. Kada moraju da prioritizuju mere za odstranjivanje stvarnih i potencijalnih negativnih uticaja na ljudska prava, preduzeća prvo treba da nastoje da spreče i ublaže najozbiljnije uticaje ili one koji bi u slučaju kasnije reakcije postali nepopravljivi.

Komentar

Premda preduzeća treba da odstranjuju sve svoje negativne uticaje na ljudska prava, možda neće uvek biti u mogućnosti da to učine istovremeno. Ako su prinuđena da u odsustvu konkretnih zakonskih smernica odrede prioritete, preduzeća treba da počnu od onih uticaja na ljudska prava koji bi bili najozbiljniji, a polazeći od toga da bi zakasnela reakcija mogla da utiče na mogućnost ispravljanja situacije. Ozbiljnost ne predstavlja apsolutni koncept u ovom kontekstu, ona se određuje uzimajući u obzir druge uticaje na ljudska prava koje je preduzeće utvrdilo.

III. Pristup sredstvima pravne zaštite

A. Temeljno načelo

25. U okviru svoje dužnosti da pružaju zaštitu od povreda ljudskih prava od strane preduzeća, Države moraju da preduzimaju odgovarajuće korake kako bi uz pomoć sudskih, administrativnih, zakonodavnih i drugih prikladnih sredstava obezbedile pristup delotvornim sredstvima pravne zaštite onima čija su prava ugrožena kada do takvih povreda dođe na njihovoj teritoriji i/ili nadležnosti.

Komentar

Ako Države ne preduzimaju odgovarajuće korake u cilju istraživanja, kažnjavanja i obeštećenja povreda ljudskih prava od strane preduzeća, njihova obaveza da štite ljudska prava može postati nedelotvorna pa čak i besmislena.

Pristup delotvornim sredstvima pravne zaštite ima i materijalne i procesno-pravne aspekte. Pravni lekovi koje pružaju žalbeni mehanizmi o kojima je reč u ovom odeljku mogu obuhvatati dijapazon materijalnih oblika čiji je cilj da opšte uzev neutrališu ili isprave sve povrede ljudskih prava do kojih je došlo. Sredstva pravne zaštite mogu obuhvatati izvinjenja, restituciju, rehabilitaciju, finansijsku ili nefinansijsku nadoknadu kao i kaznene sankcije (bilo krivične ili administrativne, kao što su novčane kazne), kao i sprečavanje novih povreda putem, na primer, sudskih zabrana ili garancija za neponavljanje. Postupci po pravnim lekovima treba da budu nepristrasni i zaštićeni od korupcije i političkih ili drugih pokušaja uticaja na njihov ishod.

U svrhu ovih Rukovodećih načela žalbom se smatra nepravda koju pojedinac ili grupa smatraju da im je učinjena u vezi sa nekim njegovim pravom koje može biti zasnovano na zakonu, ugovoru, eksplicitnim ili implicitnim obećanjima, uobičajenoj praksi ili opštim predstavama o pravičnosti zajednica koje se žale. Termin žalbeni mehanizam označava svaki organizovani sudski ili vansudski postupak koji sprovodi državni ili nedržavni organ a putem kojeg se mogu podnositi žalbe vezane za povrede ljudskih prava od strane preduzeća i zahtevati pravna zaštita.

Državnim žalbenim mehanizmima mogu upravljati neka grana ili agencija Države ili nezavisno telo osnovano u skladu sa zakonom ili ustavom. Ti mehanizmi mogu biti sudski i vansudski. U nekim mehanizmima žalioci neposredno zahtevaju pravnu zaštitu dok u drugima to u njihovo ime čini posrednik. Takvi žalbeni mehanizmi, na primer, obuhvataju sudove (krivične i građanske), sudove za radne sporove, Nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava, Nacionalne kancelarije za kontakt uspostavljene u skladu sa Smernicama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj za multinacionalna preduzeća, mnogobrojne kancelarije ombudsmana i vladine službe za razmatranje žalbi.

Obezbeđivanje pristupa sredstvima pravne zaštite u slučaju povreda ljudskih prava od strane preduzeća takođe Državama nameće obavezu da jačaju javnu svest i razumevanje tih mehanizama, načina pristupa tim mehanizmima kao i da pružaju svu podršku (finansijsku ili stručnu) u tom cilju.

Državni sudski i vansudski žalbeni mehanizmi treba da čine temelj šireg sistema pravne zaštite. U okviru takvog sistema, žalbeni mehanizmi na operativnom nivou mogu da obezbede mogućnost podnošenja žalbi i razrešenja sporova u ranoj fazi. Državni mehanizmi i mehanizmi na operativnom nivou mogu pak biti dopunjeni ili ojačani zaštitnim merama koje primenjuju zajedničke inicijative kao i merama međunarodnih i regionalnih mehanizama za ljudska prava. Dodatne smernice vezane za ove mehanizme izložene su u Rukovodećim načelima 26-31.

B. Operativna načela

Državni sudski mehanizmi

26. Države treba da preduzimaju odgovarajuće korake kako bi obezbedile delotvornost domaćih sudskih mehanizama za razmatranje povreda ljudskih prava od strane preduzeća, pri čemu treba da razmatraju i načine da smanje pravne, praktične i ostale relevantne prepreke koje bi mogle da dovedu do uskraćivanja pristupa sredstvima pravne zaštite.

Komentar

Delotvorni sudski mehanizmi predstavljaju osnov za obezbeđivanje pristupa sredstvima pravne zaštite. Njihova sposobnost da rešavaju sporove o povredama ljudskih prava od strane preduzeća zavisi od njihove nepristrasnosti, integriteta i mogućnosti da vode propisan postupak.

Države treba da vode računa da ne stvaraju prepreke koje bi sprečile podnošenje legitimnih tužbi sudovima u situacijama kada obraćanje sudu predstavlja osnovni način pristupa sredstvima pravne zaštite ili kada ne postoje alternativni izvori delotvorne pravne zaštite. One takođe treba da obezbede da korupcija sudskog procesa ne sprečava deljenje pravde, nezavisnost sudova od ekonomskih ili političkih pritiska drugih državnih organa ili poslovnih aktera, kao i neometanje legitimnog i mirnog delovanja zaštitnika ljudskih prava.

Zakonske prepreke koje mogu sprečiti sudsko rešavanje legitimnih tužbi vezanih za povredu ljudskih prava od strane preduzeća mogu se na primer pojaviti:

- kada pripadnici korporativne grupe imaju mogućnost da izbegnu zakonsku odgovornost usled načina na koji je ona među njima raspodeljena na osnovu domaćeg krivičnog i građanskog prava;
- kada su podnosiocima žalbe uskraćena prava u Državi domaćinu a ne mogu da pristupe sudovima matične Države bez obzira na osnovanost žalbe;
- kada se određenim grupama, kao što su domorodački narodi ili migranti, ne pruža isti nivo pravne zaštite njihovih ljudskih prava koji se pruža ostalom stanovništvu.

Praktične i procesne prepreke pristupu sudskim sredstvima pravne zaštite mogu se, na primer, pojaviti kada:

- troškovi podnošenja žalbe premašuju iznos koji ima za cilj da odvrati podnošenje neosnovanih žalbi i/ili ne mogu biti smanjeni na razumni nivo uz podršku vlade, „tržišnih“ mehanizama (kao što su osiguranje od odgovornosti za slučaj sudskih postupaka i strukture troškova spora) ili drugim sredstvima;
- podnosioci žalbe imaju teškoće da angažuju pravne zastupnike usled nedostatka sredstava ili drugih podsticaja advokatima da ih savetuju o ovoj oblasti;
- ne postoje adekvatne mogućnosti za spajanje žalbi ili vođenje postupaka u kojima učestvuju predstavnici (na primer, za podnošenje grupnih žalbi ili drugi postupci za razmatranje kolektivnih žalbi), što sprečava delotvornu pravnu zaštitu pojedinih podnosilaca žalbe;

- državni tužioci nemaju odgovarajuće resurse, stručnost i podršku da ispunjavaju obaveze same Države da istražuje umešanost pojedinaca i preduzeća u krivična dela vezana za ljudska prava.

Mnoge od ovih prepreka su izazvane ili pogoršane čestim disparitetom između strana u postupcima vezanim za žalbe o povredama ljudskih prava od strane preduzeća, kao što su razlike u pogledu njihovih finansijskih resursa, pristupa informacijama i stručnim znanjima. Štaviše, bilo zbog aktivne diskriminacije ili nenameranih posledica načina na koji su sudski mehanizmi formirani i funkcionišu, pripadnici grupa ili kategorija stanovništva koji se nalaze u većoj opasnosti od ugroženosti ili marginalizacije često se suočavaju sa dodatnim kulturnim, društvenim, fizičkim i finansijskim preprekama pristupu, korišćenju i zaštiti tih mehanizama. Posebnu pažnju treba pridavati pravima i specifičnim potrebama takvih grupa ili kategorija stanovništva u svakoj fazi procesa pravne zaštite, u vezi sa pristupom, samim postupkom i njegovim ishodom.

Državni vansudski žalbeni mehanizmi

27. Uporedo sa sudskim žalbenim mehanizmima, Države treba da obezbede delotvorne i odgovarajuće vansudske žalbene mehanizme u okviru sveobuhvatnog državnog sistema pravne zaštite od povreda ljudskih prava od strane preduzeća.

Komentar

Administrativni, zakonodavni i ostali vansudski mehanizmi igraju suštinsku ulogu u nadopunjavanju i upotpunjavanju sudskih mehanizama. Čak i tamo gde su sudski sistemi delotvorni i raspolažu sa dovoljno resursa, oni ne mogu sami da nose sav teret razmatranja svih navodnih povreda; nije uvek neophodno pribеći sudskoj pravnoj zaštiti, niti je to uvek pristup koji svi podnosioci žalbi preferiraju.

Tamo gde je to prikladno, praznine u obezbeđivanju pravne zaštite u slučaju povreda ljudskih prava od strane preduzeća mogu biti popunjene proširenjem mandata postojećih vansudskih mehanizama i/ili uspostavljanjem novih mehanizama. Ti mehanizmi mogu biti zasnovani na posredovanju, arbitraži ili da primenjuju druge kulturološki prikladne postupke usaglašene sa standardima ljudskih prava – ili predstavljati kombinaciju ovih mehanizama – u zavisnosti od pitanja o kojima je reč, postojanja javnog interesa i mogućih potreba strana. Kako bi bili delotvorni, oni treba da ispunjavaju kriterijume izložene u Načelu 31.

U ovom pogledu posebnu ulogu treba da igraju nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava.

Kao i u slučaju sudskih mehanizama, Države treba da razmotre načine da eliminišu sve disparitete između strana u postupcima vezanim za povrede ljudskih prava od strane preduzeća i sve dodatne prepreke pristupu sa kojima se suočavaju

pripadnici grupa ili kategorija stanovništva u većoj opasnosti od ugroženosti ili marginalizacije.

Nedržavni žalbeni mehanizmi

28. Države treba da razmotre mogućnost olakšavanja pristupa delotvornim nedržavnim žalbenim mehanizmima za razmatranje povreda ljudskih prava od strane preduzeća

Komentar

Jedna od kategorija nedržavnih žalbenih mehanizama obuhvata one koje sprovode preduzeća, bilo samostalno ili zajedno sa zainteresovanim stranama, industrijska udruženje ili grupe više zainteresovanih strana. Oni predstavljaju vansudske mehanizme, ali mogu da vode postupke zasnovane na arbitraži, dijalogu i druge kulturološki prikladne postupke usaglašene sa standardima ljudskih prava. Ovi mehanizmi mogu se odlikovati posebnim prednostima, kao što su brzina pristupa i pružanja zaštite, manji troškovi i/ili mogućnost rešavanja transnacionalnih sporova. Druga kategorija obuhvata regionalna i međunarodna tela za zaštitu ljudskih prava. Ta tela se najčešće bave navodnim povredama obaveza Država da poštuju ljudska prava. Neka, međutim, razmatraju i neispunjavanje obaveza Država da štite pojedince od povreda ljudskih prava od strane preduzeća. Države mogu da igraju korisnu ulogu u jačanju svesti i olakšavanju pristupa takvim mogućnostima, uporedo sa mehanizmima koje same obezbeđuju.

29. U cilju razmatranja žalbi u ranoj fazi i neposrednog obeštećenja, preduzeća treba da uspostave ili učestvuju u delotvornim žalbenim mehanizmima na operativnom nivou namenjenim pojedincima i zajednicama na koje mogu negativno uticati.

Komentar

Pojedinci i grupe na koje preduzeće može imati negativan uticaj imaju neposredan pristup žalbenim mehanizmima na operativnom nivou. Njima po pravilu upravljaju preduzeća, sama ili u saradnji sa drugima, uključujući i relevantne zainteresovane strane. Takvi mehanizmi mogu podrazumevati i obezbeđivanje pristupa uzajamno prihvatljivom spoljnom stručnjaku ili telu. Podnosioci žalbe ne moraju da iskoriste ostala sredstva pravne zaštite pre no što se obrate tim mehanizmima. Oni mogu neposredno da se obrate preduzeću da učestvuje u oceni pitanja i učestvuju u naknadi bilo koje štete.

Žalbeni mehanizmi na operativnom nivou vrše dve ključne funkcije vezane za obavezu preduzeća da poštuju ljudska prava.

- Prvo, oni podržavaju utvrđivanje negativnih uticaja na ljudska prava u sklopu kontinuirane dužne brige preduzeća za ljudska prava. To čine obezbeđivanjem kanala putem kojih oni neposredno ugroženi poslovanjem preduzeća iskazuju zabrinutost

zbog postojećeg ili budućeg negativnog uticaja na njihova prava. Pored toga, preduzeća mogu da analiziraju trendove i odlike žalbi i na taj način utvrđuju sistemske probleme i da prilagođavaju svoju praksu na odgovarajući način.

- Drugo, ovi mehanizmi omogućavaju preduzeću da razmotri žalbu na koju mu je ukazano i nadoknadi štetu od negativnog uticaja već u ranoj fazi, čime se sprečava povećanje učinjene štete i broja žalbi.

Shodno tim mehanizmima, neka žalba ili primedba ne mora da dostigne nivo povrede ljudskih prava pre nego što se na nju ukaže. Oni konkretno imaju za cilj da utvrde sve legitimne brige onih na koje poslovanje preduzeća može imati negativan uticaj. Ako te razlozi za zabrinutost nisu utvrđeni i odstranjeni, vremenom mogu prerasti u veće sporove i povrede ljudskih prava.

Žalbeni mehanizmi na operativnom nivou treba da zadovoljavaju određene kriterijume koji obezbeđuju njihovu delotvornost u praksi (Načelo 31). Ove kriterijume mogu zadovoljavati mnogi različiti oblici žalbenih mehanizama u zavisnosti od potreba uslovljenih razmerama, resursima, sektorskim, kulturnim i drugim parametrima.

Žalbeni mehanizmi na operativnom nivou mogu značajno da dopunjuju šire angažovanje zainteresovanih strana i postupke kolektivnog pregovaranja, ali ih ne mogu zameniti. Ne treba ih koristiti radi podrivanja uloge legitimnih sindikata u rešavanju radnih sporova niti radi onemogućavanja pristupa sudskim i ostalim vansudskim žalbenim mehanizmima.

30. Industrijske i zajedničke inicijative, kao i one koje okupljaju više zainteresovanih strana, a koje su zasnovane na poštovanju standarda vezanih za ljudska prava treba da obezbede dostupnost delotvornih žalbenih mehanizama.

Komentar

Standardi vezani za ljudska prava sve više se održavaju u obavezama koje na sebe preuzimaju industrijske i zajedničke inicijative, kao i one koje okupljaju više zainteresovanih strana, a koje one artikulišu u svojim kodeksima ponašanja, standardima kvaliteta rada, i globalnim okvirnim sporazumima između sindikata i transnacionalnih korporacija i sličnim programskim dokumentima.

Takve saradničke inicijative treba da obezbede dostupnost delotvornih mehanizama putem kojih ugrožene strane ili njihovi legitimni predstavnici mogu da se obrate kada veruju da obaveze o kojima je reč nisu ispunjene. Legitimnost takvih inicijativa može biti dovedena u opasnost ako one ne obezbede takve mehanizme. Ti mehanizmi mogu biti uspostavljeni na nivou pojedinačnih članova, na nivou inicijative ili i na jednom i na drugom nivou. Ti mehanizmi treba da omogućuju pozivanje na odgovornost i obeštećenje za negativni uticaj na ljudska prava.

Kriterijumi delotvornosti vansudskih žalbenih mehanizama

31. Da bi bili delotvorni, vansudski žalbeni mehanizmi, kako državni tako i nedržavni, treba da budu:

(a) legitimni: čime se omogućuje poverenje grupa zainteresovanih strana kojima su namenjeni i odgovornost tih mehanizama za pravično sprovođenje žalbenih postupaka;

(b) dostupni: čime se obezbeđuje da su sve grupe zainteresovanih strana kojima su namenjeni upoznate sa njima kao i pružanje odgovarajuće pomoći onima koji se možda suočavaju sa naročitim preprekama u pokušaju da im pristupe;

(c) predvidljivi: da obezbeđuju jasnu i razumljivu proceduru i ukazuju na okvirno trajanje svake faze kao i da jasno izlažu vrste dostupnih postupaka i mogućih ishoda kao i načine za praćenje sprovođenja;

(d) pravični: da nastoje da obezbede da strane koje se žale imaju razuman pristup izvorima informacija, savetima i stručnim znanjima neophodnim za učešće u žalbenom postupku a u skladu sa načelima ravnopravnosti, informisanosti i uvažavanja;

(e) transparentni: čime se obezbeđuje obaveštavanje strana u žalbenom postupku o njegovom toku i dovoljno informacija o radu mehanizma u cilju jačanja poverenja u njegovu delotvornost i zadovoljavanja svih javnih interesa u pitanju;

(f) usaglašeni sa normama u oblasti ljudskih prava: čime se obezbeđuje usaglašenost ishoda i sredstava pravne zaštite sa međunarodno priznatim ljudskim pravima;

(g) izvor stalnog učenja: da primenjuju relevantne mere u cilju utvrđivanja koraka koje treba da preduzimaju kako bi poboljšali svoj rad i predupređivali žalbe i povrede ubuduće;

Mehanizmi na operativnom nivou takođe treba da budu:

(h) zasnovani na saradnji i dijalogu: da konsultuju grupe zainteresovanih strana kojima su namenjeni o sopstvenoj strukturi i funkcionisanju i da se usredsređuju na dijalog kao sredstvo za razmatranje i rešavanje žalbi.

Komentar

Žalbeni mehanizam može da ispunjava svoju svrhu samo ako ljudi kojima je namenjen znaju da on postoji, imaju poverenje u njega i mogu da ga primenjuju. Ovi kriterijumi predstavljaju parametre za osmišljavanje, reviziju ili ocenjivanje nekog vansudskog žalbenog mehanizma kako bi obezbedili njegovu delotvornost u praksi. Loše osmišljeni žalbeni mehanizmi, kao i oni koji loše funkcionišu, mogu da dovedu

do produbljanja osećanja nezadovoljstva među ugroženim zainteresovanim stranama i jačanja njihovog osećanja bespomoćnosti i osećanja da nisu poštovani.

Prvih sedam kriterijuma se odnosi na sve državne i nedržavne mehanizme zasnovane na arbitraži ili dijalogu. Osmi kriterijum se odnosi na mehanizme na operativnom nivou koji funkcionišu uz pomoć preduzeća.

Termin „žalbeni mehanizam“ se ovde koristi u tehničko-pravnom smislu. Sam termin možda nije uvek prikladan ili umestan kada se govori o nekom konkretnom mehanizmu ali kriterijumi delotvornosti ostaju isti u svim slučajevima. Sledi komentar konkretnih kriterijuma:

(a) Zainteresovane strane kojima je mehanizam namenjen moraju da imaju poverenja u njega da bi rešile da ga iskoriste. Onemogućavanje mešanja strana u žalbenom postupku u njegovo pravično sprovođenje obično predstavlja jedan od najznačajnijih faktora za jačanje poverenja zainteresovanih strana;

(b) Prepreke pristupu mogu obuhvatati nepostojanje svesti o mehanizmu, poznavanje jezika, nivo pismenosti, troškove, mesto gde se mehanizam nalazi i strah od represalija;

(c) Kako bi mehanizam uživao poverenje i bio korišćen, on treba da pruža javno dostupne informacije o postupku koji primenjuje. Potrebno je pridržavati se rokova za sprovođenje svake faze kad god je to moguće, pri čemu će u nekim slučajevima možda biti potrebno pokazivati i fleksibilnost;

(d) Zainteresovane strane koje se žale na preduzeća ili su u sporu sa njima često imaju mnogo manje pristupa informacijama i stručnim resursima a često nemaju ni dovoljno finansijskih resursa da za njih plate. Nerešavanje ovog dispariteta može dovesti do umanjenja kako mogućnosti sprovođenja pravičnog postupka, tako i percepcije pravičnosti postupka a i otežati postizanje trajnih rešenja;

(e) Redovno obaveštavanje strana o toku razmatranja pojedinačnih žalbi može biti od ključnog značaja za očuvanje poverenja u postupak. Obezbeđivanje transparentnosti o radu mehanizma širem krugu zainteresovanih strana, putem objavljivanja statističkih podataka, studija slučajeva ili detaljnijih informacija o rešavanju određenih predmeta, može biti od značaja za potvrdu legitimnosti mehanizma i očuvanje opšteg poverenja u njega. Istovremeno je potrebno obezbediti poverljivost dijaloga između strana kao i identita pojedinaca kada je to neophodno;

(f) Žalbe često nisu formulisane s tačke gledišta ljudskih prava i mnoge od njih u početku neukazuju na mogućnost kršenja ljudskih prava. Ipak, kada rezultati razmatranjaimaju implikacije po ljudska prava, treba obezbediti da su oniu skladu sa međunarodno priznatim ljudskim pravima;

(g) Redovna analiza učestalosti, odlika i uzroka žalbi može omogućiti instituciji koja upravlja mehanizmom da utvrdi i utiče na politiku, postupke ili praksu koje bi trebalo promeniti kako bi se predupredile povrede ubuduće;

(h) Konsultacije sa zainteresovanim grupama o strukturi i funkcionisanju žalbenog mehanizma na operativnom nivou mogu doprineti obezbeđivanju zadovoljavanja njihovih potreba, njihovog korišćenja mehanizma u praksi i postojanju zajedničkog interesa za njegov uspešan rad. S obzirom na to da preduzeće ne može legitimno da istovremeno bude i predmet žalbi i da jednostrano odlučuje o njihovom ishodu, ovi mehanizmi treba da se usredsređuju na postizanje usaglašenih rešenja putem dijaloga. Kada je potrebna arbitraža, nju treba da sprovodi legitimni, nezavisni mehanizam treće strane.